VIKTORIANA

elektroniska nyheter från Viktor Rydberg-sällskapet
2013:1 (mars)

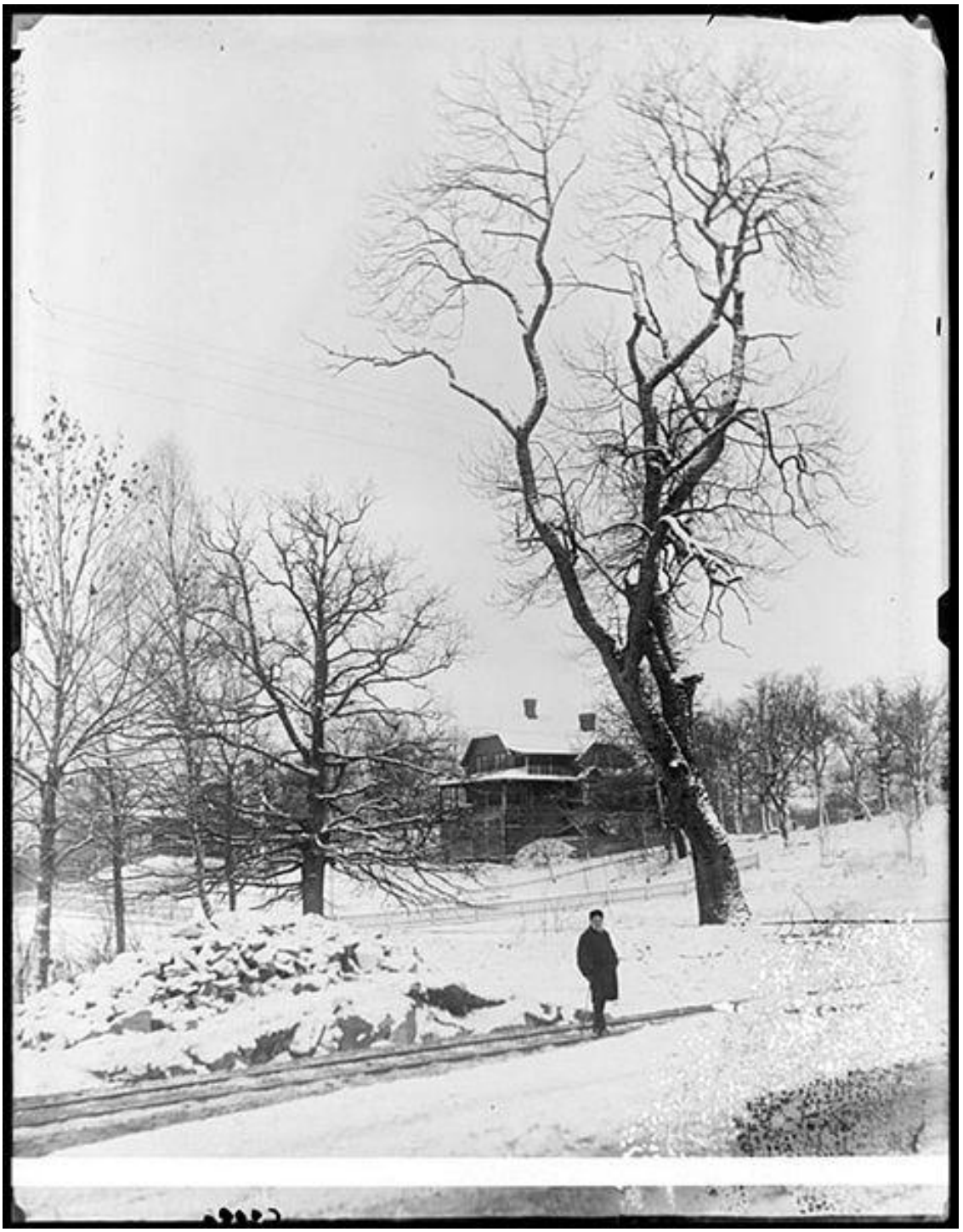

Carl Curman (1833-1913) var en framgångsrik balneolog (badläkare, ett typiskt 1800-talsyrke) som bland annat byggde upp havsbadsinrättningen i Lysekil och Sturebadet i Stockholm. Tillsammans med hustrun Calla intog

han också en central plats i det intellektuella Stockholms sällskapsliv; även makarna Rydberg hörde till vänskapskretsen. Dessutom var han entusiastisk fotograf. Mer än trehundra av hans plåtar har lagts ut på flickr av Riksantikvarieämbetet. En av de bilder som *inte* finns där återgavs i Viktoriana 2010:2. Ännu en, från Stockholms stadsmuseum, hittar man på Wikipedia. Bilden är tagen i Djursholm och föreställer Viktor Rydbergs villa Ekeliden. Tiden bör vara tidigt 1890-tal. Om det är ägaren som står på spåret i förgrunden framgår inte; på det avståndet kan det vara nästan vem som helst.

Darwinism och religiös liberalism

1860 är Viktor Rydberg (troligen) först i Sverige med att i skrift presentera Darwins evolutionsteori, och fyra år senare blir hans och Simon Warburgs tidskrift (*Svensk månadsskrift*) först med att ge allmänheten en redogörelse som också tar upp människans utveckling. Det är under samma tidsperiod som Rydbergs reformatoriska kamp når sin kulmen och som han blir ledargestalt för den religiösa liberalismen i Sverige. I det nya numret (2012) av den idéhistoriska årsboken *Lychnos* argumenterar Thord Heinonen Silverbark för att de två spåren hör ihop. I uppsatsen ”Den naturliga skapelsen. Tidig svensk darwinism och religiös liberalism” visar han att det länge var religiösa liberaler – inte bara Rydberg och Warburg utan också Nils Lilja, von Bergen och C F Bergstedt – som gick i bräschen när det gällde att föra fram Darwins läror i det offentliga samtalet. Och skälet var inte i första hand något naturvetenskapligt intresse, utan att evolutionen passade in i deras egen utvecklingstro, med en Gud som verkade i och genom historien snarare än genom en en-gång-för-alla-skapelse i det förflutna. Dessutom var de nya lärorna ägnade att undergräva auktoriteten för deras ortodoxa motståndare och för en bokstavlig bibeltolkning. Denna situation varar ända fram till början av 1870-talet, när darwinismen börjar kopplas ihop med materialism och användas av ateistiska tänkare; samtidigt förskjuts tonvikten i receptionen från evolution till selektion och kamp för tillvaron. Och där vill, som vi vet, Rydberg inte vara med längre; åtminstone inte så länge det handlar om människans tillvaro.

Bara en liten invändning. Silverbark skriver att åsikten att det var Rydberg som stod bakom artiklarna i Handelstidningen 1860 om ”en ny theori för den organiska verldens skapelsehistoria” grundar sig ”helt och hållet på indicier” (s. 55). Det må vara sant, men nog tycker jag tycker att indicierna är ganska starka.[1]

---

[1] För det första: eftersom artiklarna var osignerade bör de ha skrivits på tidningens redaktion; hade de varit ”insända” eller kommit från någon av de utländska korrespondenterna skulle det ha angivits. Redaktionen var mycket liten, sex eller sju personer, och av dem var det Rydberg som ansvarade för utrikesnyheterna och således hade till uppgift att följa publikationer som tyska *Der Ausland* (varifrån materialet i detta fall var hämtat).
För det andra vet vi att Rydberg sedan flera år hade ett vaket öga för allt som kunde användas mot kyrkoläran, och att han ofta hämtade ammunition just från tyska källor.

Mathilde Mann (1859-1925)

Den som läst Andreas Hedbergs avhandling vet att ett brev till Mathilde Mann (som översatte *Vapensmeden* till tyska) spelar en viktig roll för bestämningen av Rydbergs intentioner med boken. Den som vill veta mer om henne kan nu gå till *Spår och speglingar. Lagerlöfsstudier 2011* (Gidlunds), där Gunilla Rising Hintz skrivit om ”Selma Lagerlöfs tyska översättare kring sekelskiftet 1900”. Mathilde hade som nittonåring gift sig med en rik köpman i Rostock, avlägsen släkting till Thomas Mann. Efter mannens konkurs sju år senare tog hon ut skilsmässa, flyttade till Köpenhamn med de två barnen och försörjde sig med att översätta dansk och svensk litteratur; i slutet av sin karriär föreläste hon också i danska vid Universitetet i Rostock och blev lärosätets första kvinnliga hedersdoktor (sorgligt nog mest för att man inte hade råd att betala henne på annat sätt). Arbetet med *Der Waffenschmied* använde hon som merit när hon hösten 1892 vände sig till Lagerlöf för att få översätta *Gösta Berlings saga*. Hennes Gösta Berling såldes småningom i flera hundra tusen exemplar och blev inledningen till ett långt samarbete; bland annat fick hon även översätta *Nils Holgersson*. Med Rydberg tog hon däremot aldrig någon mer kontakt; kanske var han inte lika gångbar på den tyska marknaden.

Men framför allt vet vi att han i detalj tagit till sig den från *Der Ausland* översatta artikeln, så fullständigt att han tre år senare minns uppgifterna om det australiska näbbdjuret, Darwins ”levande fossil”, och använder dess latinska namn (Ornithorhyncus paradoxus) som signatur för de fejkade insändare han skriver för att satirisera den ortodoxa sidan (se Viktoriana 2010:3).

Rydbergsällskapets första möte för säsongen

hölls lördagen den 9 februari; föredragshållare var professor Bibi Jonsson från Lund som under rubriken *Bruna pennor* talade om nazistiska motiv och influenser i 1930-talsromaner av svenska kvinnliga författare. För de som (liksom undertecknad) missade föredraget finns en kort presentation av den underliggande boken i Forskning och Framsteg 2013:2

Foto: Rune Staaf

För läsplattan och mobilen

Litteraturbanken meddelar i sitt senaste nyhetsbrev att man ”tillgängliggör närmare 500 litterära verk som epubfiler för enkel nerladdning till mobiltelefon eller läsplatta”. Hela listan finns här; nedan visas Rydbergsdelen.

RYDBERG, Carl August	Politiska och lyriska qväden	Hämta
RYDBERG, Viktor	Bibelns lära om Kristus	Hämta
RYDBERG, Viktor	Medeltidens magi	Hämta
RYDBERG, Viktor	Om hjältesagan å Rökstenen	Hämta
RYDBERG, Viktor	Singoalla	Hämta

Tomten är vaken (forts.)

I Viktoriana 2012:4 nämnde jag Bonniers nya kommersiella avknoppning av Rydbergs tomte. Anton Samuelsson hade då redan skrivit en artikel för Svenska Dagbladet om saken (Lindgrens tyska tomte i blåsväder), men eftersom tidningen inte tog in den förrän 23.12 kom den för sent för vårt julnummer.

Göteborgsbilder

Ur katalogen, Stockholms auktionsverk: Böcker, kartor och handskrifter, 19 mars 2013, nr 6216:

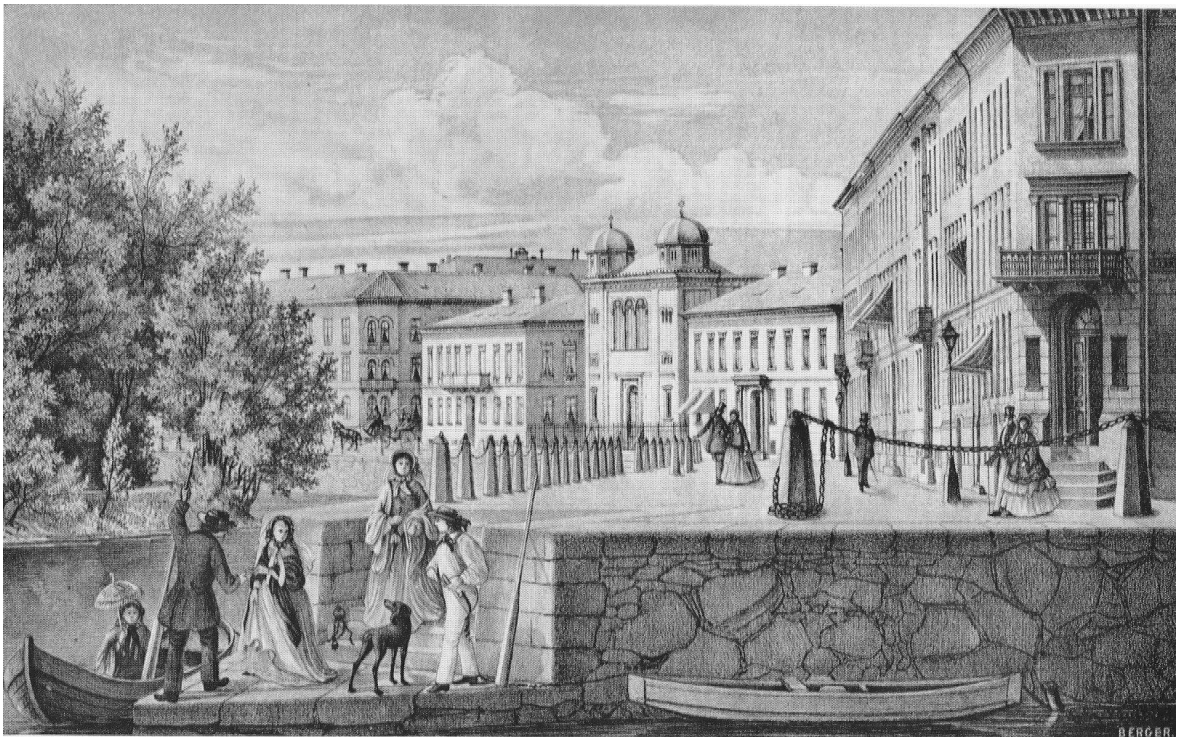

Göteborg med dess omgifningar framställdt i taflor. - Gothenburg and its Environs in Pictures. - Gothenburg und seine Umgegend in Bildern. Text of (J. Biörklund). I-II (häfte 1-12, komplett). Göteborg (Förlag af Meyer & Köster Lithografisk Atelier) 1859. Tvär 4:o. Kolorerat litograferat titelblad, 46 kolorerade litograferade planscher C. G. Berger och 1 karta (alla, titelbladet ngt solkat i marginalerna, enstaka småfläckar, planscherna delvis småfläckade, speciellt i första delen, 1 hårdare fläckad, 1 plansch med lagningar i marginalen, småfläckar i marginalerna, kartan med enstaka fläckar; texten delvis bruntonad, några lagningar i marginalen). Nötta samtida svarta hfrbd, ryggar med vissa skador, titeletikett på pärmarna.
Texterna delvis skrivna av Viktor Rydberg.
Utrop: SEK 4 000-5 000

Kanske något att bjuda på? Göteborg med omnejd, framställt i 46 litografe-rade planscher med ledsagande texter. Tretton av dessa är signerade Victor Rydberg; man får väl anta att de övriga trettiotre är författade av den magister J. Björklund som nämns på titelsidan. Det första av de tolv häftena kom ut 1859, men sviten var (enligt Libris) inte komplett förrän 1862. Om Rydbergs insats vet vi inte mer än vad som kan utläsas av signaturerna och en notis i anteckningsboken 17a (”1860, mars. Upphör jag med texten till Kösters Göteborg”) som tyder på att han hoppat av i förtid. Att han fick uppdraget kan ha samband med hans insats i *Göteborgs kalender* för 1857, där han stod för den 40-sidiga historiska inledningen.

Kösters planschverk var en lyxprodukt avsett för en internationell kundkrets, med alla texter översatta till både engelska och tyska. Lämplig för shoppande besökare, eller som gåva till handelskontakter och affärsbekanta. Rydbergs bidrag håller ett lättsamt kåserande tonfall, någon gång smaksatt med en nypa radikalism. Som i stycket om Göteborgs Mekaniska Werkstad, där den nya tidens arbetare (ångmaskinerna) beröms för att de inte tål förtryck:

> Vid minsta försök därtill springa de i luften, spridande död och förfärelse över förtryckaren. […] Det minsta våld mot sin natur bränna de genast. De äro villiga och goda, men självständiga tjänare. De äro även i det fallet en föresyn för sin herre, människan. Leve därföre maskinen! Heder åt de instituter, där han bildas och uppfostras!

P.S.
På grund av redaktörens seghet får ni antagligen denna information för sent för att kunna delta i auktionen. Den som är intresserad av Rydbergs texter kan dock trösta sig med att såväl de som motsvarande planscher finns återgivna i den betydligt billigare boken *Vandringar i Göteborg* (1963).

Singoalla som ebok (rättelse)

I förra numret berättade jag att både Mimer förlag och Bonniers gett ut Singoalla som e-bok, dessutom till samma pris (SEK 84). Jag missade dock den viktigaste skillnaden mellan de två versionerna, nämligen att Mimers har med Carl Larssons illustrationer.

Tilläggas kan att Bonniers nu även erbjuder Singoalla som ljudbok i MP3-format, uppläst av Anita Björk (SEK 141 på Bokus).

För 125 år sedan

1863 valdes en artonårig dansk prins till kung i Grekland, under namnet Georg I. Den unga staten saknade egen dynasti, och föregångaren Otto från Bayern hade just avsatts genom revolution. Georg tycks ha skött sitt ämbete klokt och framgångsrikt – åtminstone jämfört med sina för- och efterträdare. Till hyllningarna vid tjugofemårsjubileet av hans tronbestigning (1888) hörde en festskrift, till vilken även skandinaviska diktare mobiliserades. Bland dem Viktor Rydberg. Vanligtvis hade han svårt att fylla rollen som officiell tillfällesdiktare, och när han några år tidigare låtit sig övertalas att skriva en hyllning till polarhjälten Nordenskiöld hade det gått helt i baklås. Även denna gång kände han sig ”tom i huvudet” men lyckades i alla fall klämma ur sig ”tolv tarvliga rader” på hexameter.[2] Visserligen inte till ”hellenernas konung” – var det republikanen i honom som hindrade det? – men däremot

Till Hellas

Sverige ytterst i norr sin hälsning till Hellas, som ställdes
ytterst i söder på vakt under Europas banér!
Fordom det sjöngs på Delos en sång om förbundet, som Foibos,
ljusets härlige gud, knöt mellan norden och dig.
Sagan förmäler, att Abaris kom från Thule till Hellas;
du från Ilissos’ strand sände din Plato till oss.
Och förbundet består: åt Georgios hyperboréen
har i Menestheus’ stad spiran du hyllande räckt,
medan du själf är hyllad här, ty hvad skönast du diktat,
hvad du har djupast tänkt, tänkte och sjöng du för oss.
Hell din forntid, och trefaldt hell de krafter, som smida
samman i gyllene ked kommande dagar till den.

Nej, nån höjdare är ju dikten inte, och när Rydberg plockade ihop sin andra samling 1891 fick den heller inte komma med. Warburg återger den visserligen pliktskyldigast i sin biografi (del II s. 687, den finstilta noten), men i övrigt har den fått sjunka i glömska; efter vad jag vet har ingen forskare utsatt den för idéanalys. Men om man studerar Rydberg från receptionssidan kanske den ändå är av ett visst intresse? Suget efter ord från siarens läppar var stort, och inom kort hade hyllningen till Hellas kunnat läsas i *Aftonbladet* (2.7.88), *Svenska Dagbladet* (2.7), *Vårt Land* (3.7), *Stockholms Dagblad* (4.7) och *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* (3.8). Förutom i ett okänt antal landsortstidningar.[3] Spridningen av Rydbergs verk till hans samtida gick alltså inte bara via bokhandeln. *Dikter: Andra samlingen* trycktes i 6000 exemplar som räckte i nästan fem år; men ett av dess nummer, ”Betlehems stjärna”, hade

[2] Citaten ur Rydbergs leveransbrev till projektkoordinatorn Julius Centerwall, 7.5.1888.
[3] De här listade tidningarna hör till de femton storstadstidningar vars innehåll förtecknas i *Svenskt Pressregister* 1880-1897 (Lund 1967-85).

redan efter några veckor spritts via pressen i ett par hundra tusen exemplar. Och även den refuserade ”Till Hellas” torde ha haft en ”upplaga” som kan räknas i tiotusental. Om några år eller decennier kommer den svenska dagspressen förhoppningsvis att vara lika digitaliserad som den finska; tänk vilka undersökningar som blir möjliga då!

Georg I regerade i ytterligare 25 år och slutade sin bana 1913 under ett besök i Saloniki, som just erövrats från turkarna. Som vanligt gick han utan någon större eskort och sköts från nära håll av anarkisten Alexandros Schinas, som några dagar senare avled genom ett fall från polishusets fönster.

Viktoriana utkommer fyra gånger om året.
Redaktör: Tore Lund (tore.lund@telia.com)